

MILLIY IQTISODIYOTDA KICHIK BIZNESNI RIVOJLANTIRISH YO'NALISHLARI VA OMILLARI

Saparboyev Akbarbek Marks o'g'li

Osiyo Xalqaro Universiteti talabasi Iqtisodiyot yo'nalishi 1-kurs magistranti

Annotatsiya: mazkur maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlanish holati, YaiM, eksport va sanoat kabi makroiqtisodiyot ko'rsatkichlaridagi ulushi tahlil qilingan. Shuningdek, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirishning asosiy yo'llari bo'yicha takliflar ilgari surilgan.

Kalit so'zlar: kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, eksport, sanoat, o'zini -o'zi band qilish, servis, bozor infratuzilmasi.

Respublika ijtimoiy iqtisodiy-rivojlanishi bozor munosabatlariga asoslangan bo'lib mulkchilik munosabatlarida shakllanmoqda. Ijtimoiy ishlab chiqarishda nodavlat sektorining ulushi ortib unda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning tez sur'atlarda o'sib borishi kuzatilmoqda. Respublika Prezidenti tomonidan kichik biznes va tadbirkorlikni rivojlantirishga katta e'tibor berilmoqda. Tadbirkorlik - ijtimoiy-iqtisodiy natijaga erishish maqsadida tovarlar va xizmatlarni ishlab chiqarish va ayirboshlashni tashkil etish bo'yicha mulkdorlarning yoki ular vakillarining ongli va maqsadli iqtisodiy faoliyatidir. O'zbekiston Respublikasi "Tadbirkorlik to'g'risida" gi qonunida (1992-y.) tadbirkorlikka quyidagicha ta'rif berilgan: "Tadbirkorlik - mulkchilik subyektlarining foyda olish maqsadida tavakkal qilib va mulkiy javobgarlik asosida amaldagi qonunlar doirasida tashabbus bilan iqtisodiy faoliyat ko'rsatishdi". Tadbirkorlikning mohiyati shundan iboratki birinchidan, O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi (1992-y.) va O'zbekiston Respublikasida "Tadbirkorlik to'g'risidagi" qonunga muvofiq balog'at yoshiga yetgan har bir fuqaro o'z mulki asosida yoki mulk egasining vakolati asosida o'z ixtiyori bilan qonunga zid bo'lmagan faoliyat turi bilan shug'ullanishi mumkin. Ikkinchidan, tadbirkorlik faoliyatini tanlash, uni tashkil etish va rivojlantirish davlat va jamiyat ahamiyatiga ega bo'lmasdan, balki erkin tanlanadigan faoliyatdir. 11 Tadbirkorlik faoliyatining uch turi bo'lib, unga mos ravishda tadbirkorlarning 3 guruhini alohida ko'rsatish mumkin: 1. Yangi tovar yoki xizmat loyihasini tashkil etish. Tadbirkorlikning bu turi bilan intellektual mulk egalari innovatsiya tadbirkorlari shug'ullanadi. 2. Tovar ishlab chiqarishni tashkil etish bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlar. Tadbirkor tovarni sotish, qayta sotish va tijorat ishlarini tashkil etish bilan shug'ullanadi. 3. Maqsad jihatidan tadbirkorlikning ikki turi bo'lib: a) foyda olishni, iqtisodiy samaraga erishishni maqsad qiladi; b) ijtimoiy samaraga (masalan, tabiat muhofazasi, yosh avlod tarbiyasi, sog'iikni saqlash) erishishni maqsad qilib qo'yadigan turlarini ko'rsatish mumkin. Tadbirkorlikning o'ziga xos xususiyatlari bo'lib ular quyidagi lardan iborat: shug'ullanayotgan soha bo'yicha ilm, bilim saviyaga egaligi;

tavakkalchilikka asoslangan qarorlar qabul qilish bo'yicha tashabbuskorlik qobiliyati; iqtisodiy jarayonlarni chuqur fikrlay olish; qonunlardan samarali foydalanish; innovatsiyalarni amaliyotga qo'lish; maqsad sari intilish; tashkilotchilik; tejamkorlik bo'lish, o'z so'zining ustidan chiqish; ruhiy pok va halol; jamoasi uchun fidoyi kurashuvchan bo'lishi kerak. Tadbirkorlikni rivojlantirish uchun quyidagi shart-sharoitlar talab etiladi: Mulkiy munosabatlar bozor iqtisodiyoti sharoitida uch jihati bilan belgilanadi: egalik qilish, ya'ni mulk egasi sifatida mulkka to'la xo'jayinlik qilish, sotish, (ijaraga berish), hadya etish; Mulkdan foydalanib turish, ya'ni mulk egasining nazorati asosida ma'lum shart va to'lov evaziga mulkdan vaqtincha foydalanish; Tadbirkor o'z qobiliyatini ko'rsatish uchun quyidagi iqtisodiy erkinliklarni; mahsulot assortimenti turlarini va ishlab chiqarish usulini tanlash erkinligi; hamkorliklarni mustaqil tanlash; mablag'larni qonunga zid bo'lmagan sohalariga mustaqil sarflash erkinligini beradi. Bozorning ochiqligi, ya'ni tovarlar, sarmoyalar, ma'lumotlar, ish kuchi, xom-ashyolardan foydalanish uchun to'siqlar yo'qligi. 12 Bozor infratuzilmasining mavjudligi. Bunda tijorat banklari; tovar, fond, mehnat, valyuta birjalari; tijorat tavakkalchiligi va mulk sug'urtasi; ma'lumot va reklama manbalari, ommaviy axborot vositalari, aloqa vositalari; ekspert byurolari, sertifikat markazlari, bojxonalar, soliq nazorati tashkilotlari, arbitrajlar va h.k. Tadbirkorda huquqiy kafolatning mavjudligi: tadbirkorlikni huquqiy himoya qiluvchi davlat korxonalarining mavjudligi. Yangi tadbirkorlik korxonalariga kadrlar tayyorlash, kredit berish, soliq to'lash, tabiiy boyliklardan foydalanish uchun davlat tomonidan imtiyozlar berilishi. Tadbirkorlik faoliyatini yuritishda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik biznes yo'li bilan amalga oshiriladi. «Biznes» so'zi inglizcha so'z bo'lib, tadbirkorlik faoliyati yoki kishilarning foyda olishga qaratilgan faoliyatidir. Bozor iqtisodiyoti subyektlarining xo'jalik faoliyatida «tadbirkorlik» va «biznes» tushunchalari o'zaro yaqin bo'lib, amaliyotda ular bir-birini almashtirishlari mumkin. Rus adabiy tili lug'atida «biznesmen» so'zi go'yoki tadbirkor, ishchan deb yuritilsa, «biznes» bu - faoliyat, foyda keltiruvchi mashg'ulot deb tushuniladi. «Tadbirkor» va «biznesmen» kabi tushunchalarda ishlab chiqarish, dallaschilik, savdo, moliyaviy va innovatsiya faoliyatlari bilan shug'ullanuvchi va daromad olish niyatidagi inson ifodalangan. Respublika va xorijiy davlatning iqtisodchi olimlari bozor iqtisodiyoti jarayonini o'rganishda, tadbirkorlik va biznes tushunchasini iqtisodiy faoliyatning bir turi deb hisoblaydi. Bu tushunchalar xususiy shaxs, korxonalar va tashkilotlar tomonidan daromad olish maqsadida o'zining hamda shartnoma bilan hamkorlikda ishlaydigan sheriklarining manfaatlarini ko'zlab, ishlab chiqarish, sotish, servis xizmat ko'rsatish, tovar ayirboshlash kabi erkin xo'jalik yurituvchi faoliyatini bildiradi, deb hisoblaydi. «Tadbirkor» va «biznesmen» tushunchalari iqtisodiy faoliyat sohalarida ko'rilayotganda ma'lum nodosh deb hisoblanmaydi. «Biznes» tushunchasi «tadbirkor»ga nisbatan kam ma'lum noga ega deb qaraladi. G'arb davlatlarining bozor iqtisodiyoti haqidagi 13 adabiyotlarida, biznes - jamiyatning talab va xohishlarini qondirishga qaratilgan ishlab chiqarish tizimi, deb

tushuntiriladi. Biznes bozor iqtisodiyotining barcha ishtirokchilari orasidagi munosabatlarni qamrab oladi. Biznes - bu kishining bozor munosabatlari tizimidagi ishchanlik faolligidir. Tadbirkorlik faoliyati biznesning bir shakli sifatida namoyon bo'ladi va turli sohalarda amalga oshiriladi - «Tadbirkorlik to'g'risida»gi qonunga (1992-y.) asosan tadbirkorlik - fuqarolarning foyda yoki shaxsiy daromad olishiga yo'naltirilgan mustaqil tashabbuskor faoliyatidir. Fuqaroning o'z nomidan, o'zining tavakkalchiligi bilan hamda o'zining yuridik shaxsning (korxonaning) mulkiy javobgarligi asosida faoliyatini amalga oshiradi. Shunday qilib, moddiy mablag' Yoki moliyaviy resurslarga ega boigan tadbirkor ushbu resurslarni foydalanib o'z ishini (biznesini) tashkil qiladi. Tadbirkor tomonidan tashkil etilgan firma (tashkilot, fermer, korxonalar) kichik biznesning bir qismiga aylanadi. Bozor munosabatlari tizimida kichik biznes va tadbirkorlikning o'ziga xos xususiyatlari: ishlab chiqarish hajmi, ishlovchilarning soni va qaysi sanoat tarmog'iga tegishli tadbirkorlik shakli sifatida namoyon bo'ladi. Xorijiy tadqiqotchilar, kichik biznes korxonalarida ishlovchilar soni 500 kishi va savdo-sotiq hajmi 20 mln. dollardan oshmagan firmalarni kiritadilar. Ammo bu ko'rsatkichlar, O'zbekiston sharoitida ma'lum darajada shartlidir. Kichik biznes degan nomiga qaramasdan yirik ishlab chiqarish va tijorat faoliyati bo'yicha davlat iqtisodiyotida muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy ishlab chiqarishni barpo etishda agrar tarmoqning ahamiyati katta bo'lib, mahsulot ishlab chiqarish turli subyektlar yordamida amalga oshiriladi. Subyektlarni tashkil etish aholining talab va taklifiga asosan, har xil tadbirkorlik shakllarida amalga oshiriladi. Tadbirkorlik faoliyatini yuritishning muhim 4 asosi bo'lib, 1. Tadbirkorning ijtimoiy ishlab chiqarish asosi - insoniyatning mavjud bo'lishi uchun eng oddiy va eng asosiy hayotiy ehtiyoqlar yaratib berishdir. 2. Tadbirkorlik faoliyatining tashkiliy asoslari - korxonani (tashkil etish, korxonaning tashkiliy tuzilmasi, bo'linish, bo'g'in, gumhlarning tizimli bog'lanishi, faoliyatni bir ishlab chiqarish obyekti sifatida tuzilishidir. 3. Tadbirkorlik faoliyatining huquqiy asoslari - tadbirkor o'z faoliyatini yuritish, korxonalar ochish, mahsulotni yetishtirib iste'molchiga yetkazib berish jarayonida qo'llaniladigan va qonunchilik idoralari tomonidan ishlab chiqilgan qonuniy hujjatlardan foydalanish tushuniladi. 4. Tadbirkorlik faoliyatining iqtisodiy asoslariga - tadbirkor tomonidan yaratiladigan moddiy boyliklarni ishlab chiqarish uchun sarf qilinadigan moddiy, moliyaviy, mehnat va ijtimoiy resurslardan samarali foydalanish tushuniladi.

ADABIYOTLAR:

1. Salimov B.T. va boshq. Dehqon va fermer xo'jaligi iqtisodi. T. 2004. . Kichik tadbirkorlik subyektlari tomonidan soddalashtirilgan tartibda hisob yuritish va hisobotlar tuzish to'g'risida. "Soliq to'lovchining jum'ali", 5-son 2000-yil. . Farmonov T.X. Fermer xo'jaligini rivojlantirish istiqbollari. T.: Yangi avlod. 2004. -143b. . Qulmatov A.A. O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi. T.: